

Бібрські Вісті

Громада — великий чоловік.

І.Я. Франко

СПЕЦВИПУСК

м. Бібрка, 22 квітня, 2021 рік | випуск №242 (319)

ЛИЦАР-КОМАНДОР ОРДЕНУ СВ. СИЛЬВЕСТРА ПАПИ

(до 130-річчя з дня народження Степана Шаха)

У КОЖНОГО СВОЯ ДОЛЯ...

Т.Шевченко

Галичина, як частина української етнічної території, з 1772 року потрапила у сприятливіше політично-економічне та культурне середовище, ніж основна частина України, яка залишилась під російською займанщиною з її азіатсько-тоталітарною системою управління та визиску. З часом Австрія (з 1867р - Австро-Угорщина) як центрально-європейська держава в силу загальноєвропейських змін трансформувалась у конституційну монархію, у якій діяв закон. Русини (українці), як один із народів, що були у складі держави Габсбургів, мав можливість переймати кращий досвід інших слов'янських етносів, що жили поруч, у розбудові національно-культурницьких та кооперативних організацій, а з часом і політичних партій, які хоч ще несміливо, але почали обговорювати ідеї можливо-го самостійництва.

У процесі трансформації галицького русина в українця із перспективою соборництва в єдиний український народ, відіграла греко-католицька церква та „Просвіта”, що об'єднувала церковну та світську інтелігенцію, яка з часом стає тою „провідною верствою” (за Д.Донцовим), що очолює процес творення і виховання свідомого галичанина-українця, який у майбутньому реалізовуватиме ідею національної держави. Очолили цей процес поступу велети інтелекту і духу Іван Франко та Митрополит Андрей. Їхня праця не пропала марно, під їх впливом щоразу більше селян, як основна маса галичан-русинів, розуміли потребу освіти для своїх дітей, просвіти для себе, організаційних навиків для майбутнього. Батьки посилають синів до гімназій, вищих шкіл, самі вступають у члени „Просвіти”, кооперативно-господарських організацій, гуртуються під гаслом „Свій до свого по своє”. Діти галицьких селян, які народилися наприкінці XIX - початку XX ст. кількісно поповнюють ряди галицької інтелігенції

у першому поколінні. Власне вони складуть свідому частину борців за волю України у 1918-1920, пізніше у 30-40 р. цього ж XXст. На жаль, тектонічні світові політичні процеси XX ст. застали український народ не зовсім готовим до самостійної боротьби за Державу – ні мілітарно (брак фахових старшин, особливо, вищих рангів), ні політично (роз'єднаність дій), ні дипломатично (відсутність дипломатів та міжнародних зв'язків). Але жодна боротьба за свободу, що скроплена кров'ю синів та дочок, не пропадає марно.

Одним із тих русинів-галичан, які в силу вищеназваних процесів усвідомили вагу освіти для своїх дітей, були батьки хлопчика, який народився напередодні Різдва. Хрестився у 1891 році у Куликові, недалеко Львова. Назвали його Степаном. Батько Степана був кушніром і садівником. (У той час куликівські кожухи та свитки славились на цілу Галичину – прим.авт).

Будучи міщано-селянином середньої руки заможності, він поважав освіту і тому після народної школи в рідному Куликові записав сина для здобуття середньої освіти в Академічну гімназію у Львові. Гімна-

зійну освіту він розпочав у 1903р. Здібний до навчання Степан закінчив гімназію з відзнакою у 1911 році і, маючи матуральне свідоцтво, став студентом Львівського університету, студював філософію. Університетську освіту як класичний філолог завершив у 1915 році. Ще на гімназійній лаві зацікавився наукою, був членом освітнього гуртка, учнем університетських студій, належав до Студентської громади, брав активну участь у громадській праці, їздив по читальнях „Просвіти” з виступами, доповідями. Закладав читальні, де їх не було. Після закінчення університету у Європі вже шаленіла Перша Світова. Степана Шаха одягають в однострій підпоручника австрійської армії і відправляють на фронт. Бойовий шлях уже в ранзі поручника продовжував у рядах УГА. Разом з усіма вояками переживав радість перемог і гіркоту поразки. Будучи від природи людиною дії, С.Шах не міг бути байдужим до тих процесів, які розпочалися в Галичині після поразки в боротьбі за Державу. Він активно включився у громадську працю як у Львові, так і поза ним, це особливо стосувалося товариства „Просвіта”.

З 1920р на підставі конкурсу С.Шах обраний директором канцелярії матірної „Просвіти”. За головування у „Просвіти” Івана Кивелюка стає секретарем Товариства, другою особою в ієрархії. Під час світової війни 1914-1918рр. Товариство „Просвіта” практично не функціонувало. Польська окупаційна влада вимагала переєстрації усіх структур Товариства. Це лягло на плечі С.Шаха. На основі „Інструкції в справах віднови, закладення й ведення питань і філій „Просвіти”, яку розробив С.Шах разом із С.Біляком у 1922р., вдалося поновити довоєнний рівень членства „Просвіти” та закладати нові

ПОЧАТОК НА 1-Й СТОР

філії, де їх не було. В короткім часі галицькі терени покрилися сіткою нових товариств і самоосвітніх гуртків. Так, якщо на 1920р. у Галичині не було відновлено жодної філії Товариства „Просвіти”, то у 1925р. їх було уже 81 (у 1914 -75), 2020 читальень, 928 бібліотек. Усього членів Товариства на той час нараховувалось 121651 особа.

Окрім організаційної праці, С.Шах керував також видавництвом та вів редакцію щорічних просвітницьких календарів-альманахів. Велика його заслуга в упорядкуванні матеріалів та написанні доведеної до 1932р. „Популярної історії Товариства „Просвіта” у Львові” (вийшла друком у 1935р. під псевдо Степан Перський – прим.авт).

Рівночасно з просвітянською працею професор Шах розпочав і учительську в Академічній гімназії 1 листопада 1920р за директора Іллі Кокорудза. В Академічній гімназії на той час підібрався гурт професорів, які були патріотично налаштовані, комбатанти польсько-української війни 1918-1919рр., і, як подають упорядники „Ювілейної книги Української Академічної гімназії у Львові, що побачила світ 1978р у Філядельфії-Мюнхені, були „сіллю” в оці польській шкільній владі”. Ця влада в 1924-1925р „спацифікувала” професорський склад і попереносила їх переважно до польських гімназій. Професор С.Шах опинився у Сокалі, там він відбував „заслання” до 1929 р. і у цьому ж році повернувся до Львова, до Головної академічної гімназії, за директорування М. Сабата.

У 1931році був оголошений конкурс на посаду директора Перемиської державної чоловічої гімназії з руською (українською) мовою навчання. Професор С.Шах пройшов конкурс і з 1932р очолив цю гімназію. Час був непростий. У ці роки польська влада розв'язала Українську гімназію в Рогатині, скоротила кількість класів у Коломийській гімназії, розпустила деякі класи на філії Львівської АГ. В таких умовах директор С. Шах мусив проводити мудру і дипломатичну політику, щоб не зашкодити українській освітній справі. Його чин на посаді директора свідчить про домінування у його поступках української рації. С. Шах, будучи директором гімназії, приймав до неї відряджених учнів з інших середніх шкіл, створив центр для лемківської молоді, яку збирав з усієї Лемківщини при допомозі парохів . Він же створив

осередок для дітей зі Східної України. Для них у 1936р побудував окрему бурсу. Вона дістала ім'я Симона Петлюри.

До навчальних та виховних зусиль у гімназію директор С.Шах залучав і батьків, що для тих часів стало справою новою. Організоване батьківське статутне товариство „Кружок Батьків” надавав моральну та матеріальну допомогу гімназістам. Жіноча частина „Кружка” займалась харчуванням доїжджаючих і місцевих убогих учнів, видавала безплатні сніданки. Ця батьківська організація допомагала учням у влаштуванні різних імпрез, утримувала гімназійний оркестр. Заходами і коштами „Кружка” виходили (1933-1934, 1938-1939) „Звідомлення”, де, окрім хроніки діяльності „Кружка” та гімназійного життя, друкувалися поіменні списки учнів, статті директора й учителів на тему історії гімназії і шкільництва. Жодна українська державна чи приватна гімназія не спромоглася у свій час видавати щось подібного. Але звернімося до учнів та випускників Перемиської української гімназії (у 1936р офіційна назва - „Друга Державна гімназія з руською мовою навчання” – прим.авт).

Володимир Попович, учень гімназії та її випускник 1939р, дає оцінку керівникові гімназії. Він пише: „Директором гімназії був Степан Шах (1891-1978), інтелігентний, культурний, енергійний і працьовитий чоловік, добрий педагог, умів тримати дисципліну і порядок у школі, як і свій авторитет серед учительського збору та престиж шкільних властей...

С.Шах,- продовжував згадувати В.Попович, - був жонатий, але не мав дітей і тому прийняв на виховання сироту-внучку поета Володимира Самійленка. Він мешкав у будинку гімназії. За своєю важли-

вою посадою належав до української еліти Перемишля. І тому, коли приходив до катедри св.Івана, сідав у лавці на крилосі, де майже ніхто зі світських осіб не приходив, бо звичайно це були місця для вищого духовенства” (Українська державна чоловіча гімназія у Перемишлі 1895-1995рр. - Дрогобич „Відродження”, 1995. - с.15).

Директор С.Шах дбав не лише про високий рівень навчального процесу, український патріотичний дух, добрі побутові умови проживання гімназистів у бурсі чи хлоп'ячому інституті, але й про здоров'я вихованців та професорів. Гімназія мала свого лікаря д-ра Мирослава Куника і дантиста д-ра Соломона Маєра. Візити до лікарів і лікування були безплатні, всі кошти покривала дирекція .

З висоти часу готувались до 100-річчя першої матури. 1895р. випускники гімназії на адресу ювілейного оргкомітету надсилали свої спогади про роки навчання в гімназії. Володимир Попович у своїх спогадах під назвою „Три роки в Перемиській гімназії” (1936-1939), підсумовує своє бачення місця і ролі Перемиської чоловічої гімназії таким резюме: „Перемиська гімназія була не лише взірцевим закладом, який давав учням відповідні знання і підготовку до вищих студій, але також і важливою виховною інституцією завдяки непересічним вартостям педагогів. В школі панувала здорова атмосфера працьовитості, серйозності, ідеалу, українського патріотизму та релігійного виховання. Учні були справедливо горді зі своєї школи і тому з пошаною та любов'ю відносилися до своїх вчителів-виховників (яких тоді називали професорами)”.

Прийшла страшна осінь 1939р., вона принесла Другу світову. Усе пішло шкереберть, великі маси людей у військових одностроях, а за

ними і у цивільному рухались у різних напрямках. Два хижакі ділили Європу, мілітарний хаос зачепив усі народи і покоління. Чергове „велике переселення” народів тривало аж до початку 50-х рр. ХХст. (війна закінчилась 2 вересня 1945р).

У цьому вирі пересильних таборів С.Шах із сім'єю опинився в Західній Німеччині, де було чимало українців. Будучи людиною непересічних здібностей, він швидко одержав посаду вчителя класичної філології у німецькій державній гімназії у Лялльбергу, в Баварії. Десять років він трудився як професор класичних мов. За добросовісну працю баварське міністерство освіти надало йому титул „вищій шкільний надрадник” і дозволило йому вийти на емеритуру не у 65, а у 70 років. Шах не був би Шахом, якби він спочивав на лаврах. Ще будучи на державній службі як гімназійний вчитель, він не поривав із життям української громади у ФРН. Окрім громадської й учительської праці, виконував і

журналістську. Професор Шах був дійсним членом НТШ в Римі, Спілки Українських журналістів у Мюнхені, головою шкільної ради в Німеччині. За заслуги для Української Церкви, школи та історії Папа Павло VI відзначив внесок титулом Лицаря-Командора Ордена св.Сильвестра-Папи.

У 1955-1956рр професор С.Шах опублікував три частини спогадів „Львів-місто моєї молодості” та „Між Сяном та Дунайцем”. Він ще автор понад 200 статей, які друкувались у тижневику „Християнський голос” та інших виданнях.

Українська діаспора (українці на поселеннях), зокрема її провідна верства у значній мірі після Другої світової війни, складалася із випускників української гімназії на материних землях, відомої як Перша Українська Академічна гімназія у Львові. Готуючись до відзначення 100-річчя існування гімназії, був утворений Діловий комітет, який вирішив видати Ювілейний збірник та утворив з цією метою окрему Ре-

дакційну колегію. У Ювілейній книзі мали бути зібрані якнайширші відомості про гімназію, її професорів, керівників та випускників. До Редакційної колегії увійшло семеро осіб. Директором (керівником) Редакційної колегії та її І редактором став професор С.Шах. Укладачі Ювілейного збірника, відзначаючи його роль у появі цього видання, заакцентували: „Якби не було професора Шаха і його споминів про Українську Академічну Гімназію, не було б, мабуть, і 100-річного Ювілею УАГ і Ювілейної книги, на яку всі колишні учні й професори УАГ чекають”. Не менше і не більше.

Після смерті дружини Ірини професор С.Шах переїхав до дочки на Австралійський материк. Австралійська земля і прийняла у своє лоно тлінні останки Великого українця, який віддав весь свій талан на прославу Українського слова. Помер у Сідней у вересні 1978р. Честь його пам'яті у рік його 130-ліття.

10.03.2021р.

ДУМКИ Т.ШЕВЧЕНКА ПРО І.МАЗЕПУ

(До 160-ї річниці повернення тіла Т.Шевченка на Україну)

Писати про Шевченка, його світоглядні візії, з одного боку, не складно, бо його суспільно-політична позиція була настільки широко заангажована українськими справами, що вибір теми писання не представляє труднощів. Поряд з цим про Шевченка написано чимало, і тому сказати нове слово про його творчість не так легко. З іншого боку, радянське шевченкознавство, з якого ми черпали відомості про поета, незважаючи на розмаїття освоєваних тем, було однобічним, а окремі проблеми, порушені Шевченком у його творах, не помічались або інтерпретувались з класових позицій — значить, тенденційно.

До заборонених питань Шевченківської проблематики належала тема про місце та роль гетьмана Мазепи в історичній долі України.

Це й зрозуміло. Мазепа та його чин для всіх колонізаторських режимів в Україні, попри декларовані об'єктивістсько-правдивістські підходи до вивчення суспільно-історичних процесів української історії, завжди набували шовіністичного забарвлення. Зрештою, воно і не могло бути інакше, бо стосувалось однієї зі сторінок „малоросійської” історії, яка бентежила українську душу, рвала до бою за національне визволення, давала відповідь на питання: чиїх

синів ми діти, ким і за що закуті. А це була тема „запрещена”. Заборонена як царатом, так і більшовизмом. У цьому режимі були солідарні.

Т.Шевченко, зрозуміло, не міг у своїй творчості не торкнутися теми Мазепи, його доби та ролі в українській історії. Він, на жаль, не залишив нам у спадок широкого монотвору мазепинської тематики через відомі причини.

По-перше, тема Мазепи в часи Шевченка була заборонена для аналізу та висвітлення (крім, зрозуміло, обпльовуючого варіанту). І сподіватися, що твір на цю тему побачив би світ, було просто наївно. Це Шевченко розумів дуже добре.

По-друге, історичних об'єктивних досліджень та джерел з названої тематики вкрай бракувало.

Однак, незважаючи на названі вище аргументи, Шевченко не міг творчістю обминути такої доленосної доби, якою була мазепинщина — доба українського ренесансу, — одна із найбільш яскравих і трагічних спроб свідомих українських патріотів вирватись на волю, до власної незалежної держави, до Європи.

Наперед треба сказати, що великий Кобзар однозначно позитивно оцінив роль Мазепи в українській історії. Він не піддає сумніву історичну необхідність та доцільність

кроку гетьмана, який був ним зроблений у 1708 році, тільки шкодує, що він був невдалим через відсутність єдності на шляху до мети:

*Народила мати,
як пшениченьку пожати
Полтаву достати.
Ой пожали б, якби були*

одностайно

стали

*Та й фастовським полковником
Гетьмана єднали.
Не стриміли б списи в стрісі
У Петра у свата
("Іржавець")*

Там же, в "Іржавці", Шевченко описує жахливу картину московського мордерства, яка, до речі, замовчувалась російсько-радянською історіографією (як пізніше, наприклад, голодомор 1932-1933 рр.).

*Що ж діялось по Шведчині!
Тай вони злякались!
Онїміли з переляку
Сїпні небораки
Отак її воеводи,
Петрові собаки.
Рвали, гризли.*

В іншій поезії ("Великий льох") Шевченко показує фанатичне злодіяння московських наїзників.

*Як Батурич славний
Москва вночі запалила
Чечеля убила,
І малого, і старого,
В Сейму потопила.*

ПОЧАТОК НА 3-Й СТОР

Про особливе вирішення Шевченком гетьмана Мазепи серед інших українських гетьманів за його виняткові заслуги перед українським народом показував на допиті у III відділенні царської охоранки Андрузький — один із членів Кирило-Мефодіївського Братства. Це, можна думати, було однією з причин суворого покарання Шевченка за участь у діяльності Братства. За любов до Мазепи — анафемованого російським православ'ям, система мстила жорстоко.

Слід наголосити, що Шевченкові симпатії до Мазепи та його діянь не обмежуються показом його історично-об'єктивного і національно мудрого кроку до Полтави та подій після неї. Він глибоко знає діяння Мазепи як гетьмана України у всіх ділянках українського життя.

У поезії “Сон” Кобзар із ніжністю пише: “Собор Мазепи сясє, біліє...”, підкреслюючи творчо-будівничу роль гетьмана в українській культурі. Адже відомо, що гетьман Іван Мазепа дуже велику увагу приділив розбудові українського культурницького життя. Він споруджував храми, цивільні будинки, розвивав шкільництво, друкарську справу. Дослідник історичної доби Мазепи В.Січинський пише, що на кожний рік його гетьманування припадає одна будова.

Час Мазепи характеризується і розквітом Києво-Могилянської академії. Гетьман не тільки перебудував навчальні корпуси академії, але й всіляко підтримував її матеріально. Це зробило можливим перетворення Києво-Могилянської академії на початку XVIII століття на один з найбільших та найпрестижніших вищих навчальних закладів Європи. Кількість студентів у згаданий час тут доходила до двох тисяч, що було, як пише доктор В.Луців, явищем виїмковим для тогочасної Європи.

Про широку зацікавленість і обізнаність Т.Шевченка добою Мазепи свідчать і те, що він цю тему піднімав у своїй творчості протягом усього життя: і в ранній історико-романтичний період, коли він снів Коліївщиною, і в зрілому віці, наприклад у “Щоденнику”, у прозових творах. Та й, зрештою, тема Мазепи

присутня не тільки в письменницькій спадщині Кобзаря. Його малярські зацікавлення названою тематикою поширюються від зображення творинь Мазепиних (будівнича діяльність гетьмана) до історичних персонажів - наприклад, Мотрі (Марії Кочубеївни), яка стала відомою світові тільки у зв'язку з іменем Мазепи.

Світоглядні позиції Шевченка протягом усього життя мали на диво стійкий характер і, по суті, не зазнавали особливої трансформації. Хіба що в бік чіткішого, усвідомленішого, переконливішого, рельєфнішого бачення тих наріжних підстав, які сформувались у нього ще в дитинстві. Це в певній мірі стосується розуміння ним місця і ролі Мазепи в історії України. І можна з упевненістю сказати, що першим і основним джерелом формування його світоглядної канви були розповіді діда Івана, учасника національно-визвольних змагань — Коліївщини. Той патріотичний дух діда (читай — народу) Тарас проніс через усе життя, не зрадив йому ніколи. Історичні праці та джерела, з якими він ознайомиться у пізніший період свого життя, лише зміцнили його засадничі розуміння українського (та й світового) історичного процесу.

Спроба радянського шевченкознавства показати Шевченка народним поетом побутового народного рівня, тобто пересічного інтелекту, по суті, була завуальованим повторенням дореволюційної російської шовіністичної позиції В.Белінського і його послідовників. Ідеологічно незаангажовані дослідники творчого і життєвого шляху Шевченка підкреслюють його високий інтелектуальний рівень як особи і його творчості як явища.

Один із малознаних широкому загалу дослідників життєвого шляху Шевченка доктор Павло Зайцев пише, що при своїх надзвичайних здібностях (не випадково саме Шевченко став більше, ніж учнем К.Брюллова — європейської знаменитості) при житті Шевченко шляхом самоосвіти наздогнав те, що забрали у нього роки кріпацтва. Ще коли він був у Ширяєва, прочитав за порадою Сошенка двотомну історію античної Греції Дж.Гілліса, багатотомну “Подорож Анахарсіса”

абата Бартелемі. Вже в академії прочитав “Плутарха”, багатотомну “Історію хрестових походів” Мішо, твір Вазарі про митців Відродження, інші трактати з теорії та історії мистецтва. Польську літературу читав в оригіналі, з творами світової класики знайомився в російських перекладах. Прочитав Данте (“Пекло”), Байрона, Шекспіра, Д.Дефо, В.Скотта, Ж.Руссо, Шиллера, В.Гюго, Гете, Гейне, Чернера тощо. Читав усі російські часописи, знав добре російську літературу. Відвідував лекції університетських професорів з різних галузей знань, у тому числі природничих. Усе сказане вище дає право твердити, що інтелектуальний рівень Шевченка був далеко не пересічним, а його світогляд—європейського рівня з українською ментальністю. Їх симбіоз породив для України генія, спадщина якого актуальна сьогодні, як ніколи. З цього приводу не можна не погодитися з письменником Валерієм Шевчуком, одним із наших сучасників, який глибоко знає Шевченка, його творчість, а значить, його думка багато важить. “Універсальність Шевченка в тому, — що в його творах кожен може знайти все те, що шукає: і старий, і молодий, і великорозумний, і малорозвинений, і бідний, і багатий. І взагалі, кожне покоління знаходить у Шевченкових строфах свій духовний хліб. Через це Шевченко завжди був потрібний, живив наш дух своєю енергією, був каталізатором і на нашому складному шляху до волі, і у своїй правді. Тепер, саме тепер, коли будемо незалежну державу, він нам вельми потрібний, без нього ми, як діти без батька. Без нього годі увяйти Україну і нас як українців: Тарас Шевченко — отой первень, від якого наші душі самоусвідомлюються і ояснюються. Він — зоря, що не згасне, доки живий наш народ”

17. 04.1994

*Тарас Шах, історик, заслужений вчитель України,
член УВАН у Канаді*